

Боривоје Адашевић

СПАС

Одмах је знао: ако не пронађе неки чврст ослонац за своје биће, нешто што ће га, попут лангера, везати за тло, а његов дух учврстити у реалности — пропао је. Тога дана — а беше минуло већ неколико недеља откако је започео борбу с патњом испољаваном у непрестаним нервозама и злокобним дрхтурењима бића и при најслабијем гибању вањштине — младић је дуго лутао по улицама, залазећи с времена на време у књижаре по којима је тумарао, трагајући за књигама које су му биле једина утеха и једино избављење од мучних мисли свакодневице и од патњи. Знао је да свет што промиче улицама живи једним другачијим животом: да љуби, лудује, греша и прашта, а да је он сам повучен у тескобност своје реалности, у књиге и у уметност, у самоћу у којој се упорно опирао јаркој потреби да све од себе одбаци и да се измеша с тим народом и у њему, непознат, нестане. Жеђ за животом, љубављу, пијанством и глад за знањем, самоћом, радом у њему су водиле непрестан и, чинило му се, бескрајан рат. Личио је себи на каквог Буридановог магарца који не зна да ли прво да утоли глад или угаси жеђ, па умире између те две могућности или две пужде, измучен и нем. Одавно већ згаснула је у њему и моћ да зајауче под теретом свега онога што га је мучило, одавно већ имао је само тишину око себе, тишину која је у себи крила и грување топова и лупу ратоборних добоша и крикове сламаних, ето, тишину која је од многог беса и буке у тим годинама постала и звучнија и праскавија него икад на свету и у времену...

У једној се књижари, смештеној на неком тргу у близини болнице, чак спотакао и, оборивши металну полицу с књигама, пао, на своју пренераженост, а на неодобравање запослених. Извињавао се намргођеним књижарима који су све то дочекали као изгред још једног од неспретних књи-

гочитаоца који и када долазе, а у последње време све ређи и ређи, направе какву неспретарију и нагнају их на непредвиђен и глупав рад. Младићу је било непријатно да, након тога, остане у књижари и убрзо ју је напустио, одахнувши на свежем ваздуху. У другој књижари је, стојећи крај полице, прочитао скоро целу књигу, задубљен у њу и несвестан простора око себе. У трећој је купио некакав бедекер града Копра у коме се некада давно налазила голема робијашница чију је историју желео да проучава. Тако је, с књигом у рукама, и корачао улицама, размишљајући. Биле су то тешке, посвађане године у којима је говорило оружје, а крв врела на располућеним лобањама попут гејзира, угонећи осетљиве душе у просторе психа као у какве метафизичке затворе. Људи су по улицама милели попут лутака у марионетском позоришту огромних размера. Гледао их је, осећајући нелагодност због властите судбине и судбине читавог његовог народа коме је и духом и душом припадао. Спустио се лагано низ калдрмисану улицу старог градског кварта, сећајући се речи драге женске особе чијим се годинама и памети дивио, а које су биле посвећене управо, чинило му се тако, овом времену и овом човеку сада: „Ваља узети лику и објесити се док је вријеме и док можеш чиста образа у гроб да легнеш...” Имало је нешто древно и мудро у тим речима, нешто што га је опчињавало и плашило у исто време, мада је знао да је та стара жена своју мисао изрекла у тренуцима разочарања светом и људима око себе, разочарања које је блиско и познато свим добрим душама на овом свету. Клизео је пиз улицу с рукама гурнутим дубоко у џепове капута и с погледом упртим у тло. Ишао је ка свом собичку смешеном у стану зграде у једном од најстаријих велеградских квартова. Предосећао је да ће те ноћи бити тешко и да ће морати страшно и много да трпи...

Лежао је на својој постељи. Пред њим је била мучна ноћ и младић се трудио да заборави све и да заспи. Није успевао. Испод склопљених очних капака надирале су слике виђене у прошлости. У њему самом одзвањале су речи које је изговорио или чуо од других у животу.

Сети се ниске грађанске куће у којој се родио његов отац. Њених узаних прозорских окана и рагастова фарбаних у зелено, њених врата са простом бравом и кључем, унутрашњости коју су чиниле четири просторије, од којих су две биле собе, трећа кухиња, а четврта остава. Чесме у дворишту која је зими ледила, а сталактити и сталагмити леда расли све док се не саставе, стварајући дивљења достојне облике. Шупе, у делу дворишта иза куће, препуне старинског вуновлачарског и дрводељског алата и саргијаних врећа испуњених упола сатрулом вуном или струготином. Сети се цике и вриске деце, њихових речи изговорених на улици испред куће док се враћају из школе, својих меланхоличних отпоздрова дечурлији коју је познавао... Речи су хрупиле у њему, надирале му у свест, откидајући секунд по секунд времена од непремостиве ноћи у којој су нервоза и паника расле, а све попримало сабластан изглед. Сети се и свог покојног оца и његовог лика док, клечећи на трави у дворишту покрај њихове породичне куће, са два прста вади цигарету из паклице и гура је међу зубе, затим креше шибицу и припаљује, потом припаљује, потом приповеда о неком несрећном човеку кога су звали „Кљусар” и који је, некада давно, по варошицама и селима лечио и неговао болесне коње... Све то, цео тај свет и сви ти људи и догађаји у њему, све то остало је мртво. Младић се сећао и то сећање постајало му је терет. Одавно већ, чинило му се да ништа више не заборавља, нити може заборавити, а све му се то враћа у свест и, кроз једну другачију

призму од уобичајене, мучи га и притиска. Осећао се као да му је читав свет сваљен на лобању, као да је свако људско биће, сваки осмех, миг, сваки предмет, влат заталасане траве или лутачки патуљак у некаквој бари, као да су сви они изненада дошли у његово сећање да га питају зашто уопште он још постоји, зашто мора да обитава на том мрачном тлу што га Земљом зову...

Сети се свог одласка у војску, лугања и трагања за касарном у непознатом граду, осећања радости кад је, након целоноћног потуцања, први пут угледао капију касарноског круга, неког сликара Мирића кога је на пријавницу послала исто толико судбина колико и реална заповед, а да му укаже припремање својом уметничком душом и спроведе га у пријемну војничку одају, у гунгулу и метеж... Првих дана војничковања, непријатности због беретке изгубљене у заходу или умиваонику, аустроугарске једнокрине дрвене касе коју је угледао у двористици војног диспанзера приликом прегледа, лажи изречене старијем воднику, а у погледу своје националности, због које се увек и много кајао, јер је мрзео своје лажи; удварачког неуспеха код извесне Марије М, девојке родом из Лике и лепотице раскошна склада, неуспеха на пријемном испиту Уметничке академије, кад су га без речи одбили за студента, неуспеха на факултету на ком је студирао, а при коме је пао неколико значајних испита и морао обновити годину...

Низали су се, један за другим, неуспеси. Почело га је гушити у прсима. Тешко је дисао. Усправи се на кревету и раскопча крагну од кошуље. Некакав притисак му се из лобање ширио по целом телу, изазивајући неугодност, неиздржљиву патњу и напетост. Панично је покушавао да скрене ток сећања, да га преусмери како би му то скретање и то преусмеравање помогло да се искобела из шкрипца. Претурао је по сећању...

Присети се како је тога дана, стојећи с књигом у руци покрај књижевних полице, неколико пута уперео поглед у правцу продавачица које су, будући лење и незаинтересоване, немарно седеле, разговарајући и не обраћајући пажњу на купце и њега међу њима. То га додатно испуни осећањем одбачености и самоћа му се у том часу учини неиздржљивом. Осећао је да је сасвим сâм на свету, да никада нико, у ствари, и није био сâм осим њега данас, и да никада нико и неће бити толико одбачен и напуштен као он у тим тренуцима...

У једном часу младићева патња поче достизати свој процват, своје незадрживо рашћење и разгрананање, поче га пећи безразложно створеном грижом савести због неке нејасне кривице која се отприлике, састојала у томе да је крив што је остао потпуно сам, јер је хтео да га напусте сви, да сада пати у тој осамљености и да га та његова саможивост почиње прогањати и светити му се. Испуњавало се предосећање које је имао целог тог дана, да — ако не пронађе неки ослонац, нешто што ће га очувати, улисти му снаге и утехе — нема му помоћи. Погледа, у магновењу, Свето писмо које је почивало на столу: корице су му биле прекривене прашином, није га узимао у руке већ данима. Подиже га са стола, принесе му образ и обриса га. Говорио је у себи док је то чинио: „Људи греше и људи су слаби, људи у животу не могу чиста образа остати, па ако морам прљаво образа да будем, нека то буде овако, нека прашина попала по овој Светињи испрља мој образ...” Затим, врати Библију на сто и свали се у постељу. Лежао је тако...

У неко доба се диже и укључи радио-апарат који је, све дотад, искључен стајао на столу. Бирајући станице заустави се на једној на чијим таласима се увек приповедало о књигама и писцима века у коме је живео. По-

том, схрван непрестаном патњом, паде на постељу и поче да стеже песнице; трпео је...

У тренуцима када је патња у младићевом срцу постајала несагледива, кад је растрзала његово срце и вукла га далеко од реалности у неки свет у коме постоје само бол и страх, само кајање и грижња — младић је био већ на измаку снага, надвијен над понором пропасти. Грчевито је стезао песнице, грозничаво се борећи да пронађе неки камен на који ће, у том безданом океану бола, ногом стати и који ће га одржати и спасити од дављења, од смрти... Кроз маглу и буку, до његове свести су се једва пробијали звукови из те реалне собе, из суседства, са улице... Намах, већ доброно без икакве снаге, младић се трже из бунила и зачу, из радио-апарата, женски глас, благодворан и исцелитељски. Био је то глас књижевнице Виде Огњеновић која је говорила на свечаности поводом (свог) лауреатства и награде „Иво Андрић”, највећег књижевног признања у земљи. Тај глас и те речи му заокружише пажњу и он полагаоно утону у слушање које га сасвим одвоји од мучна размишљања. Књижевница је говорила:

„Година је 1967, месец децембар, дан 26, то сам забележила на овој књизи, изгубљена навика да се записује место и датум набавке. Хладно рано вече, тек можда негде око пет сати. Свратила сам у књижару Српске Књижевне Задруге, која је тада била и добро снабдевен антикваријат, тек да овлаш преберем по књигама, а понајвише да се мало загрејем. Запазила сам леђима окренутог господина, који је стајао испред ормана са десне стране од улаза, у коме су тада држали старе речнике и књиге на страним језицима. Био је задубљен у неку књигу. Осмотрила сам и, не без узбуђења, схватила да је то главом Иво Андрић. Лепо га је било видети како мирно и усредсређено, међу свима као да је сам, помно савладава неки, очигледно, њему веома занимљив текст. Да не би то што зурим у великог писца било сувише упадљиво, и сама сам нешто прелиставала, а колико сам тиме била заокупљена, најбоље говори то што се више не сећам шта, али ми је зато живо у сећању приказ како отмени читалац у црном капуту, придржава руком пешир и просто њиме подупире књигу са доње стране, као и то да се мучио са рђавим осветљењем у књижари, које ни до данас није побољшано.

„У један мах је лагано спустио отворену књигу на оне поређане по средњем столу, није ми промукло да је био на шездесетој страни, извадио мали нотес и налив-перо и записао податке о издању или тако нешто. Није ни слутио каквог горљивог посматрача има у близини. Пажљиво је склопио књигу и вратио је на полицу. Клигнуо је затим главом ка благајни, одакле му нико није одговорио, што им ја нисам опростила, а он је, као да то уопште не примећује, тихо изашао, стављајући пешир и тражећи по џепу рукавице. Не верујем да је још био затворио врата за собом, кад сам се ја већ бацила на ону књигу, са које нисам скидала ока, бојећи се да је не изгубим из вида. Била је то збирка песама Ханса Кристијана Моргенштерна, под насловом: *Meine liebe ist Gross wie die weite Welt* (Моја љубав је велика као широки свет). На шездесетој страни је песма: „Један и све”, а почиње стихом којим је насловљена збирка. Из истих стопа сам купила књигу, однела је кући и дала се на читање те песме, на страни 60. Да би је у потпуности разумела, решила сам да је преведем, што је могуће верније оригиналу, а превод сам писала на самој књизи, верујем, ради лакшег поређења. Иако овај неспретни превод никако није био намењен јавности, читам га данас пред вама без икакве измене, не као пример успелог превођења, већ као мали до-

каз старинског поверења у литературу. Прочитаћу га непосредно из књиге због аутентичности.

ЈЕДАН И СВЕ

*Велика је љубав моја
Ко широки свет
И нема ништа изван ње.
Ко сунце што даје свему
Тојлошту и благодети
То све чини моја љубав
За васцели свет
Ниш има тјравке, ни камена
Да љубав моја у њима не беше
Ни дашка ветира, ни каиље воде
Оа моју љубав не понеше*

*Нема тог створа, ни живине
Од мушице па до нас људи
У ком срце моје не би могло да бије
И коме не бих дао га из груди*

*Широко је срце моје, ко и душа ми
За све ствари има места да им мира дам
Изван мене ништа нема
А ја сам сасвим сам.*

Видео је младић, и књижду оскудна осветљења и отменог господина у капуу, са шеширом и књигом у рукама и наочарима на кратковидим очима. Видео је и будућу велику Даму књижевности како стоји у пишевој близини и будно мотри на његово читање. Јасно је видео и збирку песама Ханса Кристијана Моргенштерна, расклопљену на страни шездесет и осети ону тиху, привлачну силу што зари из листа књиге, силу која је подједнако позната и Великану, и Дами — њему самом. Сва она Андрићева самоћа, описана и неописана, они дани и ноћи пробдевени над књигама и рукописима, све оне прећутане, сасвим извесне увреде ос стране злореких и бедних, цинизми, омаловажавања, све то и још много више, у брзом прелетању слика изађе младићу пред очи. Дубоко у себи схвати истоликост књижевничке судбине, истоликост у бескрајној различитости. Осети танану везу између реалних живота свих писаца на овоме свету, ону исту везу која се очитује у извесним понављањима у животописима код свих, а против којих се књижевници боре као побеснели пси, у тежњи да од својих биографија створе нешто заиста вредно и непоновљиво... Увиде, и би му драго, колико та, у бити негативна, понављања покаткад могу да помогну човеку, да га избаве из проблема и да га спасу, ево, као њега сада... Изненада, све се разбистри и разјасни, младић схвати да му је та Дама, Вида Огњеновић, списатељица чије су књиге стајале и на полици његове библиотеке, да му је она, узгред и између речи, испричала и причу о ономе што му је недостајало и што му недостаје у овој самоћи: о слутњи потребиности, о значењу самоће и усамљености, о ћутању које је вредно, а не безвредно како су му, нападајући га, говорили неки из његове „близине”, о томе да и није одбачен

од свих, нити сâм попут псета, да је један од оних којима је судбина одредила да буду то, управо то што он и јесте сада, а не нешто друго, и да је то важно и да не би смело да му наноси боли...

Препознаде младић, у том Андрићевом покрету главом, у том мицању брадом горе-доле, искуство и рутину вечитог самотњака, а у тој књижари исти онај азил у којем је и он сам тога дана боравио, а који је, попут многих таквих азила, уточиште у беспућу, у коме су се могли видети живи створови, чељад од крви и меса са искуством уметности у својим срцима, и где се могла прозборити која реч са каквим иксаном. Схвати и то да је живот за њега постао мучан не због самоће, у којој је, уосталом, одувек и живео, већ због њене претеране звучности и оних који су се у њу одскора усељили и који су му на њене негативности, злобички и са мржњом, скретали пажњу. Тако је некако размишљао младић. На крају, он двапут заредом, у мислима, изађе из споменуте књижаре, испрва корачајући за господином Андрићем и покушавајући да потврди своје осећање да славни писац на улицу излази, ипак свестан да оставља иза себе младу поштоватељку и, вероватно, будућу књижевницу, а потом из књижаре, смешкајући се, испрати и лепу двадесетогодишњакињу која за собом тихо затвори врата, занесена и у нади...

Било је већ јутро када се младић пренуо из полусна. Све је, у њему и око њега, поново искрило оним старим сјајем, као за најлепших дана у животу. Те је ноћи доживео спасоносну катарзу, очишћење које га је учинило јачим и спремнијим за живот и недаће у њему. У свести младићевој, угодно су одјекивале речи песме „Један и све” Ханса Кристијана Моргенштерна. Радостан, младић се ћутке вртео по соби. Спас је, као што то обично и бива, дошао отуд, одакле му се најмање надао, где га није тражио и где га, засигурно, никада и неће моћи тражити. А мислио је, да се жив не може докопати јутра.